

ÚSTAV INFORMAČNÍCH STUDIÍ A KNIHOVNICTVÍ
FF UK V PRAZE

Radka Římanová

Kooperativní systém zpracování autoritních souborů v České republice

Verze 1.0

Praha

Říjen 2008

1 ÚVOD

V České republice jsou od roku 2000 budovány národní autoritní databáze na principu dobrovolné a bezúplatné spolupráce mezi Národní knihovnou České republiky (NK ČR) a různými typy veřejných knihoven.

Úspěšnost projektu „Kooperativní tvorba a využívání souboru národních autorit“ je založena na několika aspektech. Je otevřený, dosažitelný pro většinu veřejných knihoven v ČR, pomáhá zvýšit dovednosti katalogizátorů, aniž by bylo nutné před zahájením spolupráce investovat do dlouhodobého školení pracovníků a Ministerstvo kultury ČR umožňuje získat v souvislosti s ním pro personální nebo softwarové posílení knihovny finance ve speciálním dotačním programu.

Text není vyčerpávající příručkou pro tvorbu záznamu ani zapojení do kooperace, ale dokumentuje určitou etapu historie české katalogizační praxe. Autorka vycházela při zpravování nejen z doložitelných informací v odborném tisku, ale i vlastních zkušeností, které získala při své odborné práci v knihovnách, včetně působení ve funkci lokálního supervizora Státní technické knihovny v letech 2004 - 2006.

Pro plné porozumění textu je nutné vědět o existenci o standardních formátů pro autority (UNIMACR, MARC21), znát pravidla indetifikačního popisu a obecně chápat práci katalogizačního modulu software určeného pro knihovny.

V závěru práce je uveden soupis použité a doporučené literatury, tento soupis doporučuji všem studentům jako výchozí materiál pro další studium této problematiky.

Dokument vznikl na základě autorčiny diplomové práce Kooperativní systém zpracování autoritních záznamů v České republice, obhájené v roce 2006 na Ústavu informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

2 PRVNÍ ETAPA – 1996 - 2000

Počátky budování českého národního autoritního souboru souvisí s vývojem katalogizace a bibliografie v devadesátých letech 20. století. Po roce 1989 NK ČR volí přechod na anglo-americká katalogizační pravidla (AACR2) ve strukturách formátu UNIMARC. V souladu s těmito trendy uvažuje katalogizační oddělení NK ČR také o založení elektronických autoritních souborů.

První etapa budování těchto souborů v ČR byla zahájena v roce 1996, kdy bylo v NK ČR ustanoveno samostatný referát zabývající se touto agendou. Jeho prvním zaměstnancem se stal Zdeněk Bartl, který je i v roce 2008 vedoucím oddělení správy národních autorit a odborným garantem celého kooperativního systému.

2.1 TERMINOLOGICKÝ PROBLÉM

Právě v 90. letech 20. stol. se do slovní zásoby českých knihovníků plíživě dostává termín „autorita“. Tento termín je v roce 2008 již natolik vžit, že se pravděpodobně nezmění, přestože jeho užívání je více než sporné. Jedná se o českou variantu anglického termínu „authority“, který však nemá stejný význam, jako běžně užívané české slovo „autorita“.

Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy [Národní knihovna České republiky, 2002b] uvádí výklad termínu autorita takto: „Ověřená a směrodatná, standardizovaná podoba jména personálního nebo korporativního autora, geografického jména, názvu dokumentu (včetně dokumentu seriálového a edice, v níž dokument vychází, popř. jména nakladatele) nebo výrazu věcného selekčního jazyka. (VODIČKOVÁ–1999:65)“ Jako termíny příbuzné jsou v terminologické databázi uvedeny termíny: soubor autorit, autoritní záznam, jmenná autorita, personální autorita, korporativní autorita, geografická autorita, názvová autorita, autoritní heslo, autoritní záhlaví, věcná autorita.

Kolem užívání slova autorita proběhla v časopise Národní knihovna v roce 1996 krátká diskuse [Nová slova, 1996, s. 8]. V této diskusi bylo navrhováno nahradit termín autorita a authority files termínem standardizované hesláře. Tento návrh byl odmítnut [Horáková, 1996, s. 138] s odůvodněním, že autorita nebo autoritní soubor mají vyšší váhu než příliš obecné slovo heslář. Autorka tohoto příspěvku již užívá termínu národní autorita jako nejvyšší závazné formy pro pojmenování osoby, korporace, názvu díla atd.

V anglickém oborovém slovníku [Harrod's librarians' glossary, 2005, s. 48] nalézáme termíny authority list, authority practice, authority record. Slovo authority nestojí v termínech izolovaně, ale jako přídavné jméno.

Pro hledání správného pojmenování problematiky autoritních záznamů je možné zohlednit i knihovnickou terminologii dalších slovanských jazyků, viz následující tabulka.

Porovnání názvů pro autoritní záznam v některých slovanských jazycích		
Jazyk	termín pro označení autoritního záznamu	zdroj ověření výrazu
Čeština	Autorita	[BARTL, 1996, s. 14]
Polština	hasło wzorcowe	NUKAT–souborný katalog polských vědeckých knihoven
Slovenština	autorita	OPAC Slovenské národní knihovny
Slovinština	normatíven zapis	CONOR.SI- Souborný autoritní katalog Slovinska
Běloruština	аўтарытэтні/нарматыўні запіс	Národní knihovna Běloruska
Ukrajínština	авторитетний запис	Národní knihovna Ukrajiny V. I. Vernad'skogo
Ruština	нормативный запис	OPAC Ruské státní knihovny v Moskvě

Z tohoto porovnání vyplývá, že odborníci označují tento prvek spíše výrazy, které bychom překládali např. jako „normativní“ nebo „standardizovaný“. Odras terminologického problému v praktickém životě nejlépe ilustruje následující událost. Centrální katolická knihovna v roce letech 2000–2003 řešila projekt Multimediální databáze souboru bohemikálních jmenných autorit ve 20. století [Novotná, 2002]. Z článku hlavní řešitelky cituji: „Když jsem na chodbě knihovny žádala fakultní teology o vyplnění dotazníků pro jmenné autority, překvapili mne svou reakcí: „My nejsme žádné autority, nejsme takové kapacity v oboru.“ Pojem autority chápali totiž podle klasické latinské definice, tj. váha, vážnost či moc, v přeneseném smyslu slova uznávaný znalec či odborník. Bylo náročné vysvětlit teologům smysl knihovnického termínu jmenné autority.“

Běžné užívání termínu, např. při komunikaci s uživateli, je v rozporu se současnými snahami knihoven maximálně se přiblížit svým uživatelům. Např. katalog Městské knihovny v Praze (<http://www.mlp.cz/cz/offline/perlie/>) měl v roce 2008 speciální část, která se nazývá Seznam autorit. V tomto seznamu jsou uvedena jména osob, o jejichž životě lze nalézt ve fondu knihovny životopisná díla. Seznam byl dostupný z internetové stránky knihovny, v rolovací nabídce spolu se vstupem do katalogu či konta uživatele. Bude však zájemce o tento velmi cenný zdroj informací vědět, jakou hodnotu mu nabízí?

V tomto materiálu je též vyskytuje termín „autoritní entita“. Tento termín použila v české terminologii poprvé Eva Bratková [2001] ve školním výkladu modelu Funkční požadavky na bibliografické záznamy (FRBR). Termín však lze nalézt i jiných dokumentech, např. z prostředí archivnictví [Parer, 1998]. Je jím označován subjekt nebo objekt popisovaný autoritním záznamem. V tomto smyslu je ho užíváno i v následujícím textu.

2.2 VÝCHOZÍ ZDROJE NÁRODNÍHO AUTORITNÍHO SOUBORU

Předchůdci samostatných elektronických autoritních souborů byly kartotéky osobností a korporací. Tyto kartotéky sloužily jako pomůcka pro bibliografická a dokumentaristická pracoviště, ať již univerzálního, regionálního nebo oborového typu.

Jednou z významných hodnot těchto kartoték je fakt, že zachycují informace o autorských entitách, jejichž publikační potenciál nebo obecně společenský význam nebyl tak vysoký, aby byly uvedeny v publikovaných encyklopediích a

slovnících. Často v sobě zahrnují poznámky zachycené během excerptce článků, statí či nepublikovaných materiálů. Kartotéku osobností vlastní například Rešeršní oddělení Národní lékařské knihovny a Dokumentační oddělení Divadelního ústavu. Při vytváření elektronických autoritních databází byly tyto lístky jedním ze základních výchozích materiálů.

V NK ČR byla takovým zdrojem kartotéka osobností literárního historika a bibliografa Jaroslava Kuncce, vytváření zhruba od třicátých let 20. století. Je uložena v Památníku národního písemnictví a obsahuje cca 48 000 lístků. Kartotéka byla digitalizována od r. 1997, po téměř 3 roky, v rámci projektu Národní program retrospektivní konverze RETROKON ve spolupráci s firmou COMDAT [RICHTER, 1999, s. 42]

Záznamy byly po digitalizaci zpracovávány programem, který automaticky ukládal údaje do polí označených kódy polí UNIMARC. Text na lístcích byl psán na psacím stroji bez pevné struktury a s množstvím rukopisných poznámek, bylo tedy nutné při ukládání slov do příslušných polí vynaložit vysoké procento ruční práce. Po uložení údajů do správných polí a vytvoření biografické slovní poznámky (UNIMARC pole 907) byly záznamy importovány do databáze národních autorit v software Aleph 300. Tento soubor byl online zpřístupněn v katalogu NK ČR v roce 1998 [Bartl, 1998]. Po ukončení projektu byla kartotéka vrácena zpět Památníku národního písemnictví a oddělení národních autorit NK ČR má nadále k dispozici digitalizované obrázky lístků na CD-ROM.

Dalším zdrojem pro budování souboru národních autorit bylo 8 sešitů *Kdy zemřeli...?* Jedná se opět o bibliograficko-biografické práce Jaroslava Kuncce. V tomto případě však byly předlohy vydány ve strukturované podobě, a proto mohlo být využito technologie OCR pro přesnější automatické ukládání údajů do řádek záznamu. Také údaje do biografické poznámky byly generovány automaticky ve struktuře „Narozen ... *datum* ... v ... *místo*, zemřel ... *datum*... v ... *místo*.“

Dalšími zdroji pro národní autoritní soubor byla například data Českého biografického slovníku, který zpracovávala Knihovna Akademie věd ČR.

2.3 VLIV SOFTWARE NA KATALOGIZAČNÍ PRAXI

Pro vývoj českého národního systému budování autoritních souborů bylo významnou skutečností to, že v 90. letech 20. stol. si četné, převážně vysokoškolské, knihovny zakoupily britský software TINLIB (později distribuován pod názvem T-Series). Tento software obsahoval validační soubory pro uložení jména autora nebo korporace, včetně polí pro popis této autoritní entity. České katalogizační obci se tak poprvé do rukou dostává software mající speciální funkce pro autoritní popis, nad rámec pouze unifikovaného záhlaví. Struktura záznamu však neodpovídala formátu UNIMARC, z čehož plynuly problémy při konverzi do databází ve struktuře MARC. Ostatní tehdy používané knihovnické softwary (včetně systému izraelské firmy Ex Libris Aleph 300, ve kterém pracovala NK ČR) nepracovaly integrovaně s bibliografickou i autoritní bází. Předpokládalo se, že před vyhledávání nebo zpracováním bude selekční prvek ověřován v externí autoritní bází. Akademické knihovny si však při práci se systémem TINLIB ověřily význam autoritních souborů, což přispělo ke kultivaci české katalogizační praxe.

Dalším výchozím zdroj záznamů byly pro národní autoritní databázi lokální regionální databáze osobností, např. databáze REOS Státní vědecké knihovny v Kladně [Mika, 2001]. Některé knihovny v pozdějších letech přistoupily k integraci funkce regionální a národní databáze do společné báze dat, s oddělováním speciálních polí pro lokální potřeby. Například se jedná o podrobný životopis autora, geografické názvy míst, kde působil či strukturovaně uložená biografická data pro automatické generování kalendárií výročí v regionu. Kvalitní podporu pro toto řešení poskytuje českým a slovenským knihovnám software Advanced Rapid Library (ARL) firmy Cosmotron a příkladem realizace může být Soubory autorit a regionální faktografie Středočeské vědecké knihovny v Kladně (<http://www.svklk.cz/>). Jiné knihovny budovali i v roce 2008 zvlášť databázi pro spolupráci národní a zvlášť oddělenou regionální databázi (např. Vědecká knihovna v Olomouci – <http://www.svkol.cz/>).

2.4 VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI

Zdeněk Bartl se od začátku svého nástupu do funkce vedoucího referátu a později oddělení správy národních autorit významně zasloužil o popularizaci a vzdělávací činnost v oblasti budování a správy autoritních souborů. Jeho profesionální zápal pro věc ovlivnil příznivé a rychlé přijetí nové problematiky českou knihovnickou a katalogizační obcí.

V oblasti věcných autorit působí v řadě významných projektů Marie Balíková, vedoucí oddělení věcných autorit a věcného zpracování NK ČR

Autorkou článků dokumentující technické řešení projektů v systému Aleph je systémová knihovnice Helena Dvořáková.

V průběhu let působili v NK ČR i další pracovníci, kteří svým působením ovlivnili kvalitu i směřování projektu, např. Jan Luffer (odešel z NK ČR v roce 2008) a Svojmila Světlíková, kteří se staly autory metodických příruček, vydaných v roce 2005 v NK ČR.

Další významnou osobností, která se problematice autoritních souborů dlouhodobě věnuje je Naděžda Andrejčíková, působící ve firmě Cosmotron Bohemia s.r.o., která významně spolupracovala na softwarovém řešení kooperativního systému pro heterogenní prostředí, věnuje se problematice využívání autoritních souborů pro budování faktografických databází (např. databáze regionálních osobností) a spolupráci paměťových institucí. Publikovala v odborném tisku články týkající se pojetí autoritních souborů v kontextu studie Funkční požadavky na autoritní záznam (FRAR) [IFLA UBCIM Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Record, 2007].

V závěru textu uložený seznam použité a doporučené literatury obsahuje odkazy i na další významné osobnosti českých knihoven, které se problematice věnovali a svým působením přispěli k rozvoji národní autoritní báze.

2.5 SEMINÁŘ K PROBLEMATICE TVORBY, ÚDRŽBY A VYUŽITÍ NÁRODNÍCH AUTORIT

Naděžda Andrejčíková byla také jednou z účastnic semináře, který byl uspořádán NK ČR 21. listopadu 1996 k problematice tvorby, údržby a využití národních autorit [Vacová, 1997, s. 21; Bartl, 2006a]. Tento seminář lze považovat za jeden z mezníků vývoje autoritního národního souboru. V hlavním referátu Zdeněk Bartl objasnil ideové plány budování národního autoritního souboru. Byla předvedena metoda digitalizace kartotéčních lístků. V dalším příspěvku shrnula své vlastní katalogizátorské zkušenosti z pobytu v USA Kateřina Steinerová (v roce 2006 působila v oddělení zpracování fondů NK ČR). V jejím příspěvku zazněl požadavek, aby autoritní záznam obsahoval všechny dostupné informace, které pomohou určit autoritní entitu. V dalším bloku semináře promluvili katalogizátoři a systémoví knihovníci z různých knihoven, kteří již měli zkušenosti s lokálními autoritními soubory (např. souborný katalog Univerzity Karlovy v Praze, katalog Moravské zemské knihovny, souborný katalog knihoven používajících systém LANIUS, souborný katalog Univerzity Palackého v Olomouci). Bohužel se z tohoto semináře nedochoval žádný sborník, takže již pouze zprostředkovaně víme, že dr. Brixi z Parlamentní knihovny „...vyvolal rozruch tím, že komentoval velkou četnost různých hesel, patřících jedné osobě či jednomu tématu“. Z textu článku o konferenci již není jisté, kterou databázi dr. Brixi komentoval.

Ze článku o průběhu konference M. Vacové vyplývá tehdejší názor některých knihovníků, že nejdříve je nutné, aby si každá knihovna vytvořila svůj vlastní soubor autoritních záznamů, který pak bude postupně (v nedefinovaném budoucnu) lehce spojován. Z dnešního pohledu jde o teorii velmi neperspektivní, neboť již bylo ověřeno, že budování separátních souborů je provázeno duplicitní prací i výsledky. V době konání semináře však nepatřilo připojení k internetu ke standardnímu vybavení české knihovny, takže si účastníci neuměli představit možnosti, které budou dostupné např. v roce 2002, kdy byly realizovány první kooperativní projekty budování národního autoritního souboru.

Přesto však ještě v roce 1999 nebyl budování autoritních souborů přikládán velký význam. V tomto roce byl v rámci přípravy strategického plánu rozvoje knihoven [RICHTER, 1999, s. 56] zjišťován stav rozvoje českých knihoven a byly zjišťována situace v oblasti kvality a kvantity katalogizace. Mezi požadovanými kritérii zcela chyběly ukazatele tvorby autoritních záznamů. Mimo jiné bylo zjištěno, že v roce 1998 používalo pouze 28 % katalogizačních pracovišť pravidla AACR2 [Richter, 1999, s. 56]. Z této skutečnosti můžeme usuzovat, že ještě rok před zahájením prvního kooperativního projektu, nebyly soubory autorit českými knihovnami přijaty.

V průběhu projektů zabývajících se digitalizací pracovalo oddělení národních autorit na vytváření autoritních záznamů na základě přírůstků do fondu NK ČR pro potřeby vlastní katalogizace. Z této praxe však jasně vyplynulo, že pokud nedojde v budování národního autoritního souboru k výrazné spolupráci různých katalogizačních pracovišť, nemá NK ČR dostatečnou kapacitu zvládnout tento úkol, který jí jako národní bibliografické agentuře přísluší [Bartl, 1999].

V roce 1999 byl Ústavem výpočetní techniky Univerzity Karlovy řešen grant Využití souborů národních autorit v katalozích knihoven univerzitního prostředí. Tento projekt testoval možnosti pasivní spolupráce s národním souborem. Jako datový off-line přístupný zdroj byl zvolen CD-ROM Česká národní bibliografie [Závěrečná zpráva, 1999].

Aktivní spolupráce při budování národního autoritního byla zahájena v roce 2000 projektem Národní lékařská knihovny (NLK) Zpřístupnění českých národních autorit z lékařství a zdravotnictví prostřednictvím internetu a CD ROM. Během řešení bylo přepsáno cca 10 000 kartotéčních lístků z Kartotéky jmen významných českých i cizích lékařů, která byla v NLK budována v letech 1953–1962. Záznamy byly zpracovány ve formátu UNIMARC a v souladu s metodikou vytváření národní autoritní databáze. Po ukončení projektu byly dávkově předány do národní autoritní databáze [Maixnerová, 2001]. Tento projekt otestoval možnosti spolupráce NK ČR a oborové knihovny a koexistenci záznamů vzniklých v různých pracovištích v jedné databázi.

Za termín ukončení první etapy, přípravné z hlediska kooperativního projektu, lze považovat rok 2000, kdy bylo zahájeno jednání o spolupráci více subjektů na budování národního souboru autoritních záznamů. Tato etapa se však týkala výhradně budování souborů obsahujících jména osob. První autoritní záznamy akcí a korporací vznikají později, kdy byly zpracovány a vydány české interpretace AACR2 pro tento druh autoritních záznamů Zápis jmen korporací ve jmenném a věcném zpracování I., II., III. (2000, 2001 a 2002) [Kubalová, 2001]. Tato pravidla upřesňují zápis názvů galerií, knihoven, muzeí, nemocnic a škol (základních a středních a vysokých) [Národní knihovna, 1997-].

3 DRUHÁ ETAPA 2001 - 2007

Druhá etapa historie budování českého národního autoritního souboru je již pevně spjata s projektem Kooperativní tvorba a využívání souboru národních autorit, který vykrystalizoval v souvislosti s vyhlášením samostatného dotačního pod programu VISK9 – Kooperativní tvorba a užívání souborů autorit [Národní knihovna České republiky, 2008]. Jeho cílem je zefektivnění budování národní autoritní databáze na principech sdílené katalogizace.

Ukončení této etapy je ohraničeno rokem 2007, kdy je přidělena dotace výzkumnému projektu Národní autority v prostředí muzeí a galerií – interoperabilita s NK ČR, jehož řešitelem je Metodické centrum pro informační technologie v muzejnictví v Brně. Oficiálně je tehdy na národní úrovni řešena kooperace knihoven, muzeí a archivů při shromažďování informací o autoritních entitách a s nimi souvisejícími položkami (např. díly, exponáty) [Metodické centrum pro informační technologie v muzejnictví, 2008.]. V tomto roce byl také zveřejněn specializovaný portál Národní autority ČR [Balíková, 2007], který vytvořil moderní prostor pro další rozvoj projektu a komunikaci odborníků.

3.1 PROGRAM VEŘEJNÉ INFORMAČNÍ SLUŽBY KNIHOVEN

Pro rozvoj kooperačního systému budování národního autoritního souboru měl zásadní význam dotační program Veřejné informační služby knihoven (VISK). Prvním ročníkem řešení projektů VISK byl rok 2000. Základním cílem programu byla inovace veřejných informačních služeb knihoven na bázích informačních technologií (ICT) [Richter, 2000, s. 16]. Program navázal a nahradil dotační program Ministerstva kultury ČR Rozvoj informačních služeb knihoven (RISK).

Cílem programu bylo zkvalitnění a zjednodušení možností českých občanů k informačním zdrojům. Zástupcům knihoven, především členům Ústřední knihovnické rady, (ÚKR, Poradní skupina Ministra kultury složená ze zástupců několika knihoven s celostátní působností.) a předsednictvu Svazu knihovníků a informačních pracovníků ČR (dále SKIP) se podařilo přesvědčit zákonodárce o tom, že podporou rozvoje výpočetní a komunikační techniky v knihovnách na všech úrovních budou odstraněny bariéry bránící svobodnému přístupu k informacím.

Vyhlášení programu se opíralo o usnesení vlády ke Strategii účinnější státní podpory kultury, vydané v roce 1999, Státní informační politice, vydané v roce 1999; Koncepti státní informační politiky ve vzdělání, vydané v roce 2000 a Akčnímu plánu realizace státní informační politiky pro období do konce roku 2002, vydanému v roce 2000.

Program VISK je zaměřen svými cíli do různých okruhů činnosti knihoven. V oblasti zpracování fondů je cíl formulován takto: „Zpřístupněním katalogů knihoven v prostředí Internetu rozšířit a zkvalitnit přístup místních i vzdálených uživatelů ke knihovním fondům a informačním zdrojům v knihovnách ČR bez ohledu na místo jejich uložení“ [Richter, 2000, s. 17]. V oblasti spolupráce knihoven bylo mimo jiné stanoveno: „Zlepšit vzájemnou kooperaci knihoven v oblasti získávání, zpracování a sdílení informačních zdrojů. Racionalizovat zpracování knihovních fondů v knihovnách ČR poskytováním služeb sdílené katalogizace a redukovat objem primární katalogizace při retrospektivním i souběžném zpracování knihovních fondů“ [Richter, 2000, s. 17].

Pro program byly naplánovány finanční prostředky až do roku 2003, po této lhůtě stanovené při vyhlášení programu se podařilo jeho trvání prodloužit. Program byl vyhlášen i pro rok 2006. Financování programu VISK probíhá v závislosti

na ročním rozpočtu stanovaném vládou. To znamená, že i když jsou prostředky plánované, nelze až do vyhlášení programu s finančními prostředky napevno počítat [Osud programu, 2001]. Po ukončení první etapy programu (2000-2003) bylo zjištěno, že program byl dotován pouze 45 % přislíbené částky [Česko. Úřad vlády, 2004, s. 32].

Program VISK má po celou dobu jeho trvání 9 tématických podprogramů [Richter, 2000, s. 16–50].

V roce 2000 byla problematika národního souboru autorit řešena spolu se souborným katalogem ČR v devátém podprogramu Rozvoj CASLIN - Souborný katalog ČR: Implementace protokolu Z39.50 a kooperativní zpracování souborů autorit. Během řešení projektu se ukázalo, že souborný katalog a databázi národních autorit není vhodné řešit stejnými technologickými postupy. V projektu bylo navrženo řešit souborný katalog vlastním aplikačním programem, protože systém Aleph neměl v roce 2001 implementován protokol Z39.50 ve verzi 3., která umožňuje aktualizaci databáze. Navržené řešení pro souborný katalog počítalo s vytvářením kopie báze národních autoritních záznamů. Spolupráce knihoven byla postavena na principech homogenního softwarového prostředí. Oddělení národních jmenných autorit prosazovalo variantu řešení respektující heterogenní prostředí.

V roce 2001 se podprogram VISK 9 rozdělil na dva programy – I. Rozvoj CASLIN – Souborného katalogu ČR a II. Kooperativní tvorba a užívání souborů autorit.

Organizace projektu VISK 9 je v kompetenci Ministerstva kultury ČR, odboru, který je pověřen agendou knihoven. Program je vyhlašován formou oznámení do elektronické konference KNIHOVNA (knihovna@cesnet.cz) a vystavením podmínek pro přihlašování projektů na internetové prezentaci projektu VISK (<http://visk.nkp.cz/>). Každý podprogram má svou vlastní prezentaci. Internetová stránka programu VISK 9 (<http://visk.nkp.cz/visk9.htm>) obsahovala v roce 2008 pokyny pro podání žádosti, vyúčtování, zprávy z jednání hodnotitelské komise atd. Další dokumenty na stránce programu se týkají řešení projektů v předchozích letech (Formulář a pokyny pro vyúčtování dotace za rok 2008). Na stránkách je vystaven seznam členů hodnotitelské komise. Členy jsou významné knihovnické osobnosti a zástupci dodavatelských softwarových firem působících v knihovnickém prostředí. Odborným garantem programu je Z. Bartl. Knihovny, které se rozhodnou podat žádost o dotaci v tomto programu, mohou s odborným garantem programu konzultovat případné nejasnosti.

Jednou ze základních podmínek přidělení dotace je finanční spoluúčast knihovny na projektu v rozsahu minimálně 30 % celkových nákladů. Dalšími podmínkami přidělení dotace je spolupráce knihovny na budování národního autoritního souboru, a to zcela podle pravidel určovaných koordinátorem projektu, oddělením národních jmenných autorit NK ČR. Tato spolupráce by měla pokračovat po ukončení dotovaného projektu, splnění této podmínky je předmětem věčných kontrol v následujících letech.

Přestože částky, které knihovny v rámci programu VISK 9 získaly, nebyly vysoké, pohybovaly se řádově kolem 50 000 Kč (vyjma národního centra v NK ČR), představovaly významnou stimulaci pracovišť ke spolupráci s oddělením národních jmenných autorit NK ČR i pořízení protokolu Z39.50. Mimo přímého efektu nárůstu počtu záznamů v národní databázi a zkvalitnění souborného katalogu ČR lze konstatovat, že tento program významně přispěl ke kultivaci katalogizačního prostředí v ČR na přelomu tisíciletí.

V prvním roce se do projektu zapojily především krajské knihovny, později se jeho účastníky staly i knihovny akademické a specializované.

3.2 TECHNICKÉ ŘEŠENÍ KOOPERATIVNÍHO SYSTÉMU V HETEROGENNÍM PROSTŘEDÍ

Významným rysem kooperativního národního systému je to, že respektuje české heterogenní softwarové prostředí, tedy to, že každá knihovna má jiný software. Pokud knihovna používá ke své katalogizační agendě software, podporující standardy UNIMARC nebo MARC21, s možností komunikace prostřednictvím protokolu Z39.50, může se do projektu zapojit.

3.3 DUPLICITNÍ ZÁZNAMY V NÁRODNÍ DATABÁZI

Jedním z hlavních rizik všech souborných databází budovaných na základě externích podkladů více subjekty je vytváření duplicitních záznamů pro stejnou entitu. Vytvoření záznamu a jeho import z lokálního systému do národní databáze na serveru NK ČR trvá cca 15 minut. Je tedy velmi nepravděpodobné, že ve stejnou chvíli vytvoří dva katalogizátoři stejný záznam. Duplicity, které se v databázi nacházejí lze přičíst na vrub především nesprávnému určení

autoritní entity. Záznamy, které jsou tvořeny již od roku 1996 mají často různou úroveň, i v závislosti na postupně se vyvíjejících katalogizačních standardech a doporučeních. Princip odstraňování duplicit je postaven na bázi ruční kontroly supervisory NK ČR, náhodným zjištěním při využívání databáze a revize národní databáze softwarovými formálně logickými kontrolami.

Další ochranou před duplicitami je to, že součástí záhlaví autoritního záznamu není pouze standardizovaná podoba jména, případně biografické údaje, jak to požadují katalogizační pravidla, ale i identifikační číslo. Tak je zabezpečena jednoznačná vazba mezi bibliografickým záznamem a záznamem autoritním, i v případě, že se jedná o více entit stejného jména. Rozlišení pouze na bázi biografických údajů je nespolehlivé, identifikuje sice řetězec znaků v záhlaví, nikoli však konkrétní záznam. Identifikační číslo má částečně i informativní charakter – např. prefix „mzk“ označuje záznamy, které do národní databáze dodala Moravská zemská knihovna.

Při identifikaci příslušnosti díla k autorovi se katalogizátor orientuje podle děl, které autorovi přiřadili jiní katalogizátoři (pokud pracuje např. se souborným katalogem) nebo NK ČR. Druhým orientačním aspektem je biografická poznámka. Jedná se o volně tvořený text, který velmi stručně slovně vyjadřuje v jakém oboru autor publikuje. Pro tyto údaje je ve formátu UNIMARC definováno české národní pole 907. Ve formátu MARC21 již je pro biografickou poznámku vyhrazeno formátem definované pole 678.

Knihovny, které pracují v software Aleph 500 a vyšší verze pracují klientským přístupem přímo v národní databázi, ostatní knihovny, s jinými knihovnickými systémy, importují nové nebo aktualizované záznamy do národní databáze přes externího úložiště (tzv. „bandasku“). Dávkový přenos dat přes FTP server byl v roce 2005 již ukončen, z důvodu vysoké personální náročnosti pro NK ČR i nižší možnosti zamezení importu duplicitního záznamu.

3.4 PROTOKOL Z39.50 V PROJEKTU

Jak bylo několikrát zmíněno, základem technického řešení projektu Kooperativní tvorba a využívání souboru národních autorit je aplikace protokolu Z39.50, který je standardizovaný normou ISO 23950 [Andrejčíková, 2000].

Protokol Z39.50 vznikl v sedmdesátých letech 20. stol. z iniciativy Kongresové knihovny, RLIN a OCLC. Jeho základním rysem je umožnění centralizovaného prohledávání více bibliografických, fyzicky samostatných databází, obvykle OPAC. Výsledky prohledávání všech databází jsou zobrazovány v jednotném rozhraní.

Na straně prohledávaného katalogu musí být definovaný server Z39.50, na straně dotazujícího katalogu Z39.50 klient. Uživatel odešle dotaz v rozhraní jednoho katalogu a ve stejném rozhraní vidí zobrazeny i výsledky dotazu (vyhledané bibliografické záznamy) [Andrejčíková, 2000].

Vývoj protokolu Z39.50 zabezpečuje Kongresová knihovna spolu s implementačními skupinami označenými jako ZIG (Z39.50 Implementors Group). Česká pracovní skupina ZIG je vytvořena při Státní technické knihovně v Praze a jejími členy jsou knihovníci a dodavatelé knihovnicko-informačních systémů.

Při implementaci protokolu Z39.50 je nutné dodržovat dohodnutá nastavení tak, aby bylo možné prohledávat databáze bez znalosti struktury uložených dat. Pro aplikace použité přímo v prostředí knihoven byla stanovena sada vlastností (Attribut Set – Bib 1). Tyto vlastnosti definují množinu vyhledávacích prvků, použití operátorů při vyhledávání, definování označení polí a podpolí, vyhledávání podle izolovaných slov nebo frází.

Výhodou protokolu Z39.50 je plná kompatibilita s komunikačním formátem MARC, možnost individuálního nastavení způsobu zobrazení výsledků vyhledávání. V případě potřeby lze nastavit volný nebo autorizovaný přístup k databázi. Z39.50–klient vysílá zároveň požadavek na vyhledávání na více serverů zároveň, čímž umožňuje minimalizovat čas na prohledávání [Andrejčíková, 2000].

Protokol může zajišťovat aktualizaci databází na základě jednotlivých dotazů, ale i na formu cyklického prohledávání databází podle předem nastaveného dotazu. Funkce protokolu mohou být implementovány do libovolného systému, který podporuje potřebné standardy. Definování protokolu způsobilo změny v technologii práce katalogizátorů, pracovníků meziknihovnických výpůjčních služeb i tvůrců souborných katalogů a internetových portálů [Andrejčíková, 2000].

Při implementaci protokolu Z39.50 v kooperativním projektu budování národní autoritní báze byla zdůrazněna možnost vstupu do lokální i vzdálené databáze v jednom rozhraní bez ohledu na to, v jakých programech jsou vytvářeny databáze

centrální a lokální. V tu dobu byly všechny české kooperativní online projekty založeny na nutnosti pracovat ve stejném systému (např. společné prohledávání katalogů Univerzity Karlovy a Univerzity Palackého v software TINLIB).

Jedním z problémů tvorby autoritních záznamů o osobách je zjišťování biografických dat. Pravidlo NK ČR je zjišťovat tyto údaje ve veřejných zdrojích nebo oslovovat přímo dané osoby. Pokud je dán konkrétní knihovně zapojené do systému souhlas s uvedením data narození, lze jej v databázi prezentovat. Pokud není možné údaj zjistit, nastává problém s tím, že v databázi je vysoký počet stejných jmen, pro jejichž rozlišení je třeba pročitat biografickou poznámku.

Po přechodnou dobu bylo testováno ukládání upřesnění záhlaví formou slovního vyjádření oboru, kde autoritní entita působila (např. „učitel“). Toto řešení se však také ukázalo jako nevhodné. Někteří autoři publikují souběžně ve více oborech a různé termíny použité pro označení jednoho oboru byly příčinou dalších duplicit (např. pedagog, vychovatel, profesor).

Problém vytváření duplicitních záznamů v národní databázi autorit je částečně ošetřen na serveru Z39.50. Tento server nedovolí uložení záznamu s totožným záhlavím, pokud právě v té chvíli byl záznam se stejným záhlavím na server odeslán. Poté, co záznam dostane přidělené identifikační číslo a je odeslán do centrální databáze, je již možné záznam odeslat. Tyto kontroly však nezamezí odesílání duplicit z důvodu nedostatečného prověření v centrální databázi před vytvářením nového záznamu.

V roce 2002 byl v NK ČR implementován Aleph 500 verze 14, který neobsahoval protokol Z39.50 s funkcí pro změny v prohledávané databázi (update). Pro aktualizaci záznamů byl vytvořen speciální Z39.50 server s touto funkcí, který je při vstupech do databáze národních autoritních záznamů umístěn mezi lokální a národní databázi v Aleph.

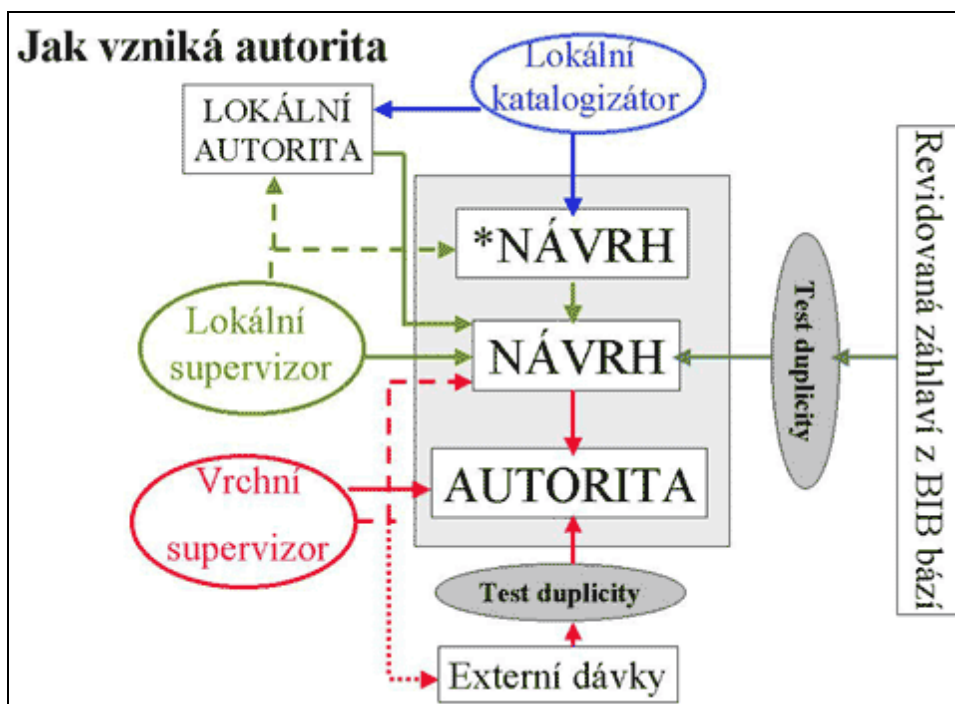

Schéma "Jak vzniká autorita" [Bartl, 2003].

Princip technického řešení, je založen na předpokladu, že existuje lokální autoritní databáze, ve které pracuje katalogizátor a centrální národní databáze. V lokální databázi byly uloženy pouze záznamy o autoritních entitách, jejichž díla jsou uložena v lokálním katalogu, nebo v ní je uložena a pravidelně aktualizována kompletní národní databáze.

Záznamy v lokální databázi a centrální databázi se musely shodovat v určených polích. Záznamy na obou stranách mohly obsahovat i pole, která nebyla sdílena v rámci národního systému, např. obsáhlé pole životopis nebo názvy pracoviště.

Postup práce v kooperativním systému pro knihovny se shodným systémem, v jakém je spravována centrální databáze (Aleph), i se systémem odlišným, je graficky zobrazen, viz následující obrázek.

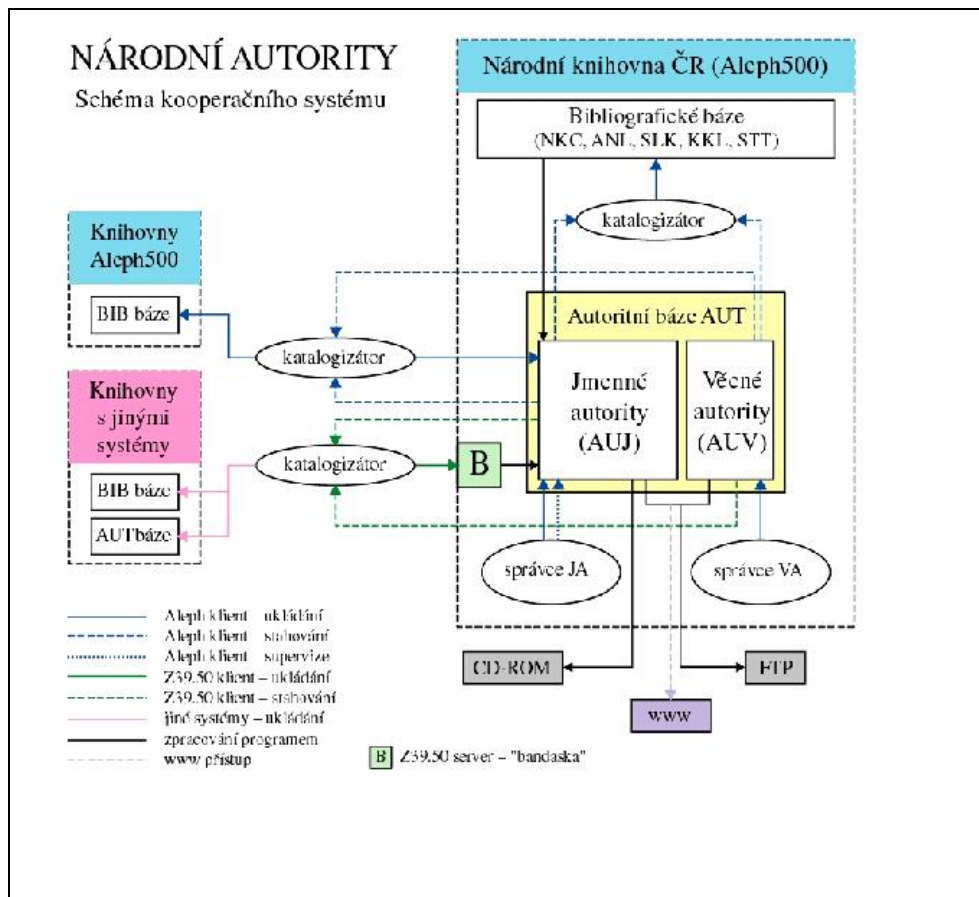

Schéma kooperativního systému národních autorit [Dvořáková, 2002].

Slovně lze tento postup charakterizovat takto: katalogizátor vyhledá v okolních katalogích bibliografický záznam dokumentu, který zpracovává. Záznam již mohl mít v selekčních polích uložena identifikační čísla z národního autoritního souboru.

Pokud katalogizátor záznam uložil do lokální databáze, uloží spolu s ním i tato čísla. Na jejich základě byla prohledána centrální autoritní databáze a vyhledané záznamy uloženy do lokálního souboru. Znamenalo to, že autoritní záznam byl již do centrální databáze uložen jiným katalogizátorem. Záznam mohl mít statut definitivního záznamu, tedy záznamu, který již byl zkontrolován supervizorem centrální databáze, nebo může mít statut návrhu, zkontrolovaného lokálním supervizorem. Třetí možností s nejnižší verifikací byl návrh, který zatím neprošel kontrolou lokálního supervizora. Katalogizátor se mohl rozhodnout přijmout záznam beze změny, mohl jej v lokálním systému doplnit podle interní katalogizační politiky nebo jej mohl opravit. Pokud byl zkopírovaný záznam uložen do lokální databáze, všechny jeho další aktualizace byly ukládány na základě identifikačního čísla v poli 001, byl-li ovšem k dispozici software podporující tyto funkce automatických oprav.

Pravidla pro opravy záznamů byla dána metodikou projektu. Pokud se jednalo o opravu hlavního nebo odkazovaného záhlaví, např. doplnění biografických dat, jednalo se o opravu závažnou, kterou bylo třeba uložit do záznamu co nejrychleji. Katalogizátor opětovně uložil záznam po zapsání nových nebo opravených údajů. Tyto údaje se prostřednictvím protokolu Z39.50 uložily do pole 930, supervizor národního souboru tyto návrhy opravy zkontroloval, a pokud je přijal, pak je přesunul do patřičných polí. Do pole 906 zapsal supervizor v unifikované formě záznam o tom, co bylo na záznamu editováno.

V případě, že katalogizátor nenašel v centrálním souboru hledaný autoritní záznam, vytvořil návrh nového záznamu. Po vyplnění všech polí jej prostřednictvím protokolu Z39.50 odeslal z lokálního souboru na server Z39.50. Zde bylo záznamu přiděleno identifikační číslo a s tímto číslem je odeslán zpět do lokálního souboru a zároveň do národního autoritního souboru. U záznamů, které jsou zaslány na server ve formátu UNIMARC, proběhla konverze do formátu MARC21, ve

kterém byly importovány do centrální databáze. Celý proces trval maximálně 15 minut, po této lhůtě byl již záznam zpřístupněný v síti Internet v OPAC, národní autoritní databázi.

Kontrola záznamu supervizorem národního souboru probíhá po delší časové lhůtě (v případě osobních jmen to bylo v roce 2006 zhruba po třech měsících, v případě korporativních a geografických autorit zhruba do pěti pracovních dnů).

Knihovny pracující v systému Aleph 500 pracovaly přímo v národní databázi. Pro vstupy do ní využívaly komunikaci přes Aleph-klient. Pro své potřeby nebo jako záložní kopii mohou tyto knihovny mít ve svých systémech uloženou kopii národní databáze s každodenní aktualizací [Bartl, 2003]. Nevýhodou tohoto uspořádání je to, že knihovny nemohly pracovat s údaji mimo rozsah záznamu stanovený NK ČR. Knihovny, které dříve spolupracovaly v jiném AKS než Aleph, a záznamy aktualizovaly přes Z39.50 server, mohly mít v autoritních záznamech uloženy i údaje, které nebyly sdíleny v kooperativním systému. Pokud si tyto knihovny zakoupily systém Aleph a začaly pracovat přímo v národní bázi, pak musely pro potřeby lokální (např. regionální databáze osobností) budovat separátní databázi. Toto duplicitní pojetí zpracování záznamu o totožné autoritní entitě v sobě nese riziko, že některé údaje nebyly přenášeny rovnocenně mezi oběma bázemi. Často došlo i k organizačnímu oddělení práce s autoritním souborem (katalogizační oddělení) a regionální databází osobností (např. oddělení regionálních informací).

Pro pasivní formy spolupráce s projektem (tedy pouze kopírování záznamů z NK) byla databáze národních autoritních záznamů připravena nastavením serveru Z39.50 NK ČR a autoritní záznamy bylo možné bezplatně ukládat do lokálních databází. Jediným záporným rysem tohoto řešení byla ztráta statistických dat o počtu využitých záznamů z národní databáze.

3.5 METODICKÉ ZAJIŠTĚNÍ KOOPERATIVNÍHO PROJEKTU

Do systému mohou přispívat knihovny samostatně nebo může být zaregistrován souborný katalog, např. centrální katalog vysoké školy. NK ČR však pro zařazení knihovny do projektu požaduje, aby byl vždy stanoven odpovědný pracovník, který ručí za kvalitu záznamů pracoviště a účastní se setkání pracovní skupiny projektu. Veškeré metodické materiály potřebné ke spolupráci, včetně technické konfigurace, byly volně přístupné na portále Národní autority ČR [Balíková, 2007]. V roce 2008 byl tento portál aktualizován, obsahoval všechny významné informace, ale např. je zde transparentně popsán pracovní postup supervizora NK ČR při kontrole záznamů dodaných jinými knihovnami. Existence živě aktualizovaného portálu vhodně doplňuje práci oddělení národních jmenných autorit NK ČR poskytující již tradičně knihovnám, které chtějí v systému pracovat, konzultace (telefonické, e-mailové nebo osobní). Školení pro nově přistupující knihovny je rozvrženo do tří celodenních lekcí (2 dny teoretické přípravy a 1 den praktická školení).

Pokud byli pracovníci knihovny vyškoleni a pracoviště je po technické i organizační stránce připraveno ke spolupráci, oznámí tuto skutečnost lokální supervizor oddělení jmenných národních autorit NK ČR. Supervizor národního souboru přednostně zkontroluje zhruba padesát prvních záznamů, které tato nově přistupující knihovna připraví a sdělí k nim své připomínky. Knihovny měly možnost zpětně kontrolovat, jak byly jejich návrhy upraveny po schválení záznamu v procesu změny statusu. Supervizor národního souboru jmenovitě knihovnu upozorňoval pouze na zaslání duplicitního záznamu, protože tato hrubá chyba v rámci kooperace mohla způsobit uložení různých záznamů jedné autoritní entity do lokálních katalogů a šíření v rámci celé ČR. Na méně významné chyby (např. formulace biografické poznámky) upozorňoval supervizor pouze v případě častějšího opakování. Na základě formálně logických kontrol databáze bylo také kontrolována práce na serveru Aleph v NK ČR, kdy byl zjišťován počet záznamů, které neprošly lokální supervizí. Pokud se jednalo o více záznamů, mohlo dojít k opomenutí vinou vnitřní komunikace v organizaci (např. při změně supervizorů).

V kooperativním systému bylo v roce 2008 zapojeno celkem 40 knihoven. Ze statistik, které jsou vystaveny na internetové stránce Účastníci kooperačního projektu přes Z39.50 server [Národní knihovna České republiky, 2002c] a které uvádí reálné počty záznamů odeslaných do centrální databáze k danému dni, však vyplývá velmi nevyrovnaný počet zasílaných záznamů. Pro porovnání významu projektu je důležitým ukazatelem i četnost pasivního využití národního souboru, tj. jak často využil katalogizátor práci svého kolegy z jiné knihovny a do nově tvořeného záznamu vkopíroval záhlaví z již vytvořeného autoritního záznamu. Tento ukazatel zjišťuje koordinátor projektu pouze od knihoven, které deklarují aktivní spolupráci, počet knihoven využívající národní autoritní soubor při své katalogizaci nebo referenčních službách není znám. Nejvyšší počet využití je patrný u knihoven, jejichž fond je tvořen současnou českou knižní produkcí, akvizice zahraničních dokumentů je natolik unikátní, že sdílení autoritních záznamů vzniklých v souvislosti s jejím zpracováním významné.

Knihovny, jejichž fond tvoří české knihy, využívají často při katalogizační práci záznamů, které vytvořily velké knihovny s právem povinného výtisku. Pro doplnění národního souboru NK ČR žádá knihovny, aby při čištění svých autorských rejstříků vytvářely nové záznamy o autorech, kteří v národním centrálním souboru chybějí, tedy zpracování autoritních záznamů retrospektivní formou. To je jedna z forem, jak mohly i knihovny, které aktuálně nepotřebují nové autoritní záznamy vytvářet, přispívat do národního souboru.

S retrospektivní katalogizací souvisí i tzv. čištění rejstříků. Tato činnost byla původně uvažována jako forma přípravy na spolupráci. Kniha vyčistila vlastní lokální rejstřík jmen, odstranila duplicitní položky vážící se ke stejné autoritní entitě a v rámci tzv. harmonizace doplnila propojení na národní soubor. Do již existujících záznamů se tak dostávaly zpětně standardizované podoby záhlaví.

Čištění nebo-li harmonizace lokálních rejstříků je další prací, na kterou lze získat dotaci v programu VISK9. Tato činnost je zatím založena pouze na ruční práci a souvisí s tím, že knihovny mají ve svých katalozích mnoho záznamů se záhlavím, které neodpovídá souboru národních autorit. Tyto záznamy vznikly před tím, než knihovna začala s NK ČR v tomto směru spolupracovat, nebo jsou to dokonce záznamy z retrospektivní katalogizace.

3.6 OCHRANA OSOBNÍCH ÚDAJŮ

V roce 2005 NK ČR získala Národní knihovna ČR registraci ve Veřejném registru zpracování osobních údajů ve smyslu Zákona o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů 101/2000 Sb., registrační číslo v databázi 00000276 [Úřad pro ochranu osobních údajů, 2000]. V rámci této registrace je NK ČR povoleno vystavovat osobní údaje osob, které byly získány osobním sdělením (knihovník osloví přímo autora a získá od něj údaje i písemný souhlas s jejich uveřejněním) nebo z veřejných zdrojů (např. životopis autora v knize). Touto registrací byla odstraněna další bariéra, která by mohla ohrozit další řešení projektu a budování databáze.

4 STRUČNĚ O VĚCNÝCH AUTORITNÍCH SOUBORECH

Databáze národních autorit NK ČR obsahuje přístup nejen do autoritních záznamů týkajících se osob a korporací, ale i termínů věcných. Z tohoto důvodu částečně prolíná problematiky věcných a jmenných autoritních souborů v kooperativním projektu je v této práci stručně uvedena i základní informace o věcných autoritních souborech.

V ČR byl přijat princip odděleného budování databáze jmenných a věcných autoritních záznamů. Touto agendou jsou pověřena samostatná oddělení NK ČR. Zároveň byl přijat princip, že autoritní záznamy personálních a korporativních entit, které vznikly v oddělení národních jmenných autorit, jsou používány i při popisu věcném ve funkci předmětových hesel personálních a korporativních.

Od konce devadesátých let 20. století byla změněna koncepce věcného popisu NK ČR. Tato změna souvisela s celkovou orientací české katalogizační politiky na oblast anglo-amerických standardů. V případě věcného popisu se jedná o harmonizaci věcných termínů vůči Systému předmětových záhlaví Kongresové knihovny (Library of Congress Subject Headings System). Nedošlo však k automatickému překladu ve všech případech. Někdy jsou hesla přizpůsobována českému prostředí.

Od roku 2002 byly záznamy z oblasti věcného popisu zpřístupňovány ve formě autoritní databáze na internetové stránce NK ČR. Záznamy jsou vystavovány v OPAC NK ČR ve společné fyzické bázi [DVOŘÁKOVÁ, 2002] se jmennými autoritními záznamy, ve formátu MARC 21. Pro různé typy autoritních záznamů byly zvoleny samostatné logické báze. V roce 2008 se jednalo v oblasti věcného popisu o soubory autoritních záznamů pro věcné téma, geografický termín, chronologický údaj, místo vydání – staré tisky, formální deskriptor, mezinárodní desetinné třídění (MDT), místo vydání starých tisků a skupiny Konspektu.

Zpracování věcných autorit se v NK ČR věnuje oddělení věcného popisu, které s oddělením jmenných autorit spolupracuje na bázi sdílení technického řešení a správy společné báze. Spolupráce mezi českými knihovnami probíhá nejtěsněji s knihovnami s právem povinného výtisku (NK ČR, Moravská zemská knihovna a Vědecká knihovna v Olomouci). Ostatní knihovny mohou spolupracovat formou návrhů zasílaných na formuláři do NK ČR nebo – pouze v případě geografických autorit – formou zasílání přes úložiště, server Z39.50 (tzv. „bandaska“). Návrhy knihoven byly zpracovány zpravidla do 5 dnů. Pro kooperaci bylo nutné přidělení přístupové autentifikace pro pracovníky spolupracující knihovny (tj. jméno, heslo).

Soubory věcných autorit byly k dispozici ke stažení do lokálních systémů, v identickém režimu jako autority jmenně [Bartl, 2007].

Autoritní věcný formát MARC, umožňuje uložení nadřazených a podřazených termínů, nepreferované výrazy, ekvivalenty v anglickém jazyce, vysvětlující poznámky apod.

Obecným problémem věcného popisu je rozpor mezi věcným zpracováním v knihovnách univerzálních a speciálních nebo velkých a malých knihovnických pracovištích používáním interních a speciálních tezaurů a heslářů.

Základní podmínkou úspěšného budování centrálních katalogů ze záznamů různých typů katalogů lokálních je vzájemná kompatibilita. Autoritní báze je prostředkem harmonizace termínů. Jedním z nutných předpokladů je vytvoření sad identifikátorů, které zabezpečí kvalitní a spolehlivé propojení souvisejících termínů.

Oddělení národních věcných autorit NK ČR spolupracuje se Sekcí pro klasifikaci a indexaci IFLA Divize bibliografické kontroly, členkou této pracovní skupiny je Marie Balíková.

5 MEZINÁRODNÍ SOUVISLOSTI

V oblasti mezinárodní spolupráce se podařilo NK ČR navázat kontakty s katalogizačním oddělením Kongresové knihovny, kde jsou konzultovány některé problémy české metodiky, např. způsob ukládání internetových adres vedoucích k dalším informacím o entitě do záznamu [Římanová, 2005].

V roce 2004 se Z. Bartl zúčastnil spolu s odborníky z Kongresové knihovny a Státní knihovny v Berlíně semináře pořádaného Ruskou státní knihovnou v Moskvě, kde prezentoval výsledky českého projektu [Bartl, 2006a]. Zájemce o mezinárodní aspekty kooperativního budování autoritních souborů odkazují na velmi dobře i v síti internetu dostupné materiály o programu koordinovaného Kongresovou knihovnou NACO (Name-Authorities Co-operative), který je součástí programu PCC (Program for Cooperative Cataloging) [Byrum, 2004] nebo evropské kooperativní projekty je je např. program VIAF (Virtual Virtual International Authority), který testuje možnosti automatického propojování autoritních a bibliografických mezi různými databázemi [Bennett, 2006].

6 TŘETÍ ETAPA 2007 – ...

V roce 2007 je již bylo zřejmé, že autoritní soubory patří do české národní katalogizační politiky a že se v této oblasti podařilo vytvořit velmi dobře fungující kooperativní projekt. Toto pojetí projektu alespoň částečně redukovalo nejsilnější argument odpůrců autoritních souborů v knihovnách – náklady na jejich tvorbu a správu. V letech 2000 – 2008 nacházela většina knihoven prostředky na pokrytí této činnosti, pasivně spolupracující knihovny si alespoň byly vědomy významu autoritních záhlaví a formou kopírování záznamů využívali soubory i pro zkvalitnění svých katalogů. Náklady na budování těchto souborů jsou vážnou hrozbou jejich existence v dlouhodobém kontextu.

O této problematice například hovořil Richar Sapon-White [2007] ve své přednášce Krize v katalogizaci, která dokumentovala situaci amerického katalogizačního kooperativního programu po té, co se Kongresová knihovna rozhodla dále nebudovat autoritní soubor názvů edic. Českou odpovědí na tyto problém nákladnosti budování autoritních souborů je spíše než jejich utlumení, snaha využít je i jako databáze faktografické. Tento směr možného vývoje naznačila již v roce [2001] Francoise Bourdon, která ve své práci věnované studii Funkční požadavky na číslování autoritních záznamů prohlásila: „Autoritní báze není faktografický slovník – kde je však ta hranice?“

Jaké jsou tedy hlavní směry vývoje v této oblasti?

Jedním, dá se říci, že tradičním prvkem je postupné zkvalitňování záznamů, metodiky spolupráce, rozšiřování škály typů autoritních souborů budovaných na národní úrovni. Tento směr není nijak zanedbatelný, plní se jím základní poslání autoritního záznamu, která jsou definována ve studii Funkční požadavky na autoritní záznamy (FRAR) [IFLA UBCIM, 2005] jako najít entitu, identifikovat entitu, dát do souvislostí entitu s entitou a verifikovat autoritní podobu záhlaví pro entitu.

Využití autoritních souborů jako základů pro ontologie v prostředí sémantického webu může být další směrem vývoje. Autoritní soubory ukládané ve struktuře MARC21 nabízí možnost ukládání konceptuálních vztahů a propojení. Využití autoritních souborů jako výchozího materiálu řeší jeden ze problémů pracnosti budování ontologií bez strukturovaných pokladů vyplývajících z přirozeného života i jazyka [Balíková, 2007].

A třetí, zde již také zmíněný směr vývoje, je spolupráce s paměťovými institucemi typu muzeí a archivů, které se zaměřují na také evidenci entit typu osoba, korporace, pojem a další. Tato spolupráce je již realizována v projektu Národní autority v prostředí muzeí a galerií – interoperabilita s NK ČR.

Drobným důkazem užitečnosti, nad rámec základních funkcí verifikace záhlaví pro bibliografický záznam, národního autoritního souboru je i to, že v české Wikipedii jsou od roku 2006 propojovány záznamy o autorech přímo do záznamů katalogu NK ČR [Bartl, 2006]. Realizace tohoto projektu navíc zcela koresponduje se snahou knihoven obstat v konkurenci Internetu a nabídnout veřejnosti služby zcela v souladu s rozvojem moderní informační společnosti.

7 POUŽITÁ A DOPORUČENÁ LITERATURA

1. American Library Association. 1994. *Anglo-americká katalogizační pravidla : druhé vydání : revize 1988*. Praha : Národní knihovna, 1994- . 1 sv. (na volných listech). ISBN 80-759-187-1.
2. ANDREJČÍKOVÁ, Naděžda. 2000. K některým aspektům kooperace knihoven. In *Inforum 2000: 6. ročník konference o profesionálních informačních zdrojích. 23.-25. května 2000 v Praze*. [online]. Praha : Albertina icome Praha, 2000 [cit. 2006-03-20]. Dostupné na WWW: <<http://www.inforum.cz/inforum2000/prednasky/knekteryaspe.htm>> ISSN 1214-1429.
3. BALÍKOVÁ, Marie. 2007; BARTL, Zdeněk, SVOBODOVÁ, Jaroslava. Nový portál Národní knihovny pro národní autority . *Knihovny současnosti 2007* [online]. 2007 [cit. 2008-09-28], s. 147-155. Dostupný z WWW: <<http://www.sdruk.cz/sec/2007/sbornik/1-01.pdf>>. ISBN 978-80-86249-44-5.
4. BARTL, Zdeněk. 1996. *Národní autority : soubory národních autorit ve formátu UNIMARC/Autority*. Praha : Národní knihovna ČR, 1996. 26 s. ISBN 80-7050-257-6. Publikováno u příležitosti semináře "Národní autority", Praha, 21.listopadu 1996.
5. BARTL, Zdeněk. 1998. Jmenné autority Národní knihovny ČR. *Ikaros* [online]. 1998, roč. 2, č. 10 [cit. 20. 03. 2006]. Dostupné na WWW: <<http://www.ikaros.cz/node/497>>. ISSN 1212-5075.
6. BARTL, Zdeněk. 1999. Databáze autorit na ČNB na CD-ROM : [.ppt prezentace]. *Infórum : 5. ročník konference o profesionálních informačních zdrojích, 18.-20. 5. 1999* [online]. 1999, roč. 5 [cit. 2006-03-20]. Dostupné na WWW <<http://WWW.inforum.cz/inforum99/bartl/index.htm>>. ISSN 1214-1429.
7. BARTL, Zdeněk. 2003. Český projekt kooperativní tvorby národních autorit on-line aneb Jak to funguje v praxi. In *Spolok slovenských knihovníkov. Infos : 32. mezinárodné informatické sympórium. 7.-10. apríl 2003, Stará Lesná* [online]. Bratislava : Albertina icome Bratislava, [2003]. Dostupné na WWW: <<http://www.aib.sk/infos/infos2003/33.htm>>.
8. BARTL, Zdeněk. 2006. Autority a Wikipedie našly společnou řeč. *Ikaros* [online]. 2006, roč. 10, č. 11 [cit. 2007-11-03]. Dostupný na World Wide Web: <<http://www.ikaros.cz/node/3669>>. URN-NBN:cz-ik3669. ISSN 1212-5075.
9. BARTL, Zdeněk. 2006a. - ústní sdělení (vedoucí oddělení národních jmenných autorit Národní knihovny ČR) dne 14. 3. 2006.
10. BARTL, Zdeněk. 2007. *Zpráva o realizaci projektu "Kooperativní tvorba a využívání souborů národních autorit" v českých knihovnách za rok 2007* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, 2008 , 02.04.2008 [cit. 2008-09-12]. Dostupné na WWW: <<http://visk.nkp.cz/VISK9zprava2007.htm>>.
11. BENNETT, Rick. 2006; HENGEL-DITTRICH, Christina; O'NEILL, Edward T.; TILLET, Barbara B. VIAF (Virtual International Authority File) : linking die Deutsche Bibliothek and Library of Congress Name Authority File ? In *72nd IFLA General Conference and Council, August 20th-24th, 2006, Seoul, Korea* [online]. International Federation of Library Associations and Institutions, 2006 [cit. 2006-12-12]. Dostupné na WWW: <<http://www.ifla.org/IV/ifla72/papers/123-Bennett-en.pdf>>.
12. BOURDON, F. 2001. Functional requirements and numbering of authority records (FRANAR): to what extent authority control can be supported by technical means? In *67th IFLA General Conference and Council, August 16th-25th, 2001, Boston, USA* [online]. International Federation of Library Associations and Institutions, 2001 [cit. 2005-12-10]. Dostupné na WWW: <<http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/096-152ae.pdf>>.

13. BRATKOVÁ, Eva. 2001. Informační entity, jejich znaky a vztahy : podle modelu FRBR. In *Informační studia a knihovnictví v elektronických textech I* [CD-ROM]. Praha: Ústav informačních studií a knihovnictví Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, 2001.
14. BUIZZA, Pino. 2004. Bibliographic control and authority control from Paris Principles to the present. *Cataloging and classification quarterly*. 2004, vol. 38, no. 3/4, s. 117-133. ISSN 0163-9374.
15. BYRUM, John D. Jr. 2004. NACO : a cooperative model for building and maintaining a shared name authority database. *Cataloging and classification quarterly*. 2004, vol. 38, no. 3/4, s. 237-249. ISSN 0163-9374.
16. Česko. Úřad vlády. 2004. Usnesení vlády České republiky ze dne 7. července 2004 č. 679 o Koncepci rozvoje knihoven v České republice na léta 2004 až 2010. In *Knihovny současnosti 2004 : sborník z 12. konference, konané ve dnech 14.-16. září 2004 v Seči u Chrudimy*. Brno : Sdružení knihoven, 2004. ISBN 80-86249-30-1.
17. DVOŘÁKOVÁ, Helena. 2002. Báze národních autorit v polovině roku 2002. *Ikaros* [online]. 2002, č. 11 [cit. 20. 03. 2006]. Dostupné na WWW: <<http://www.ikaros.cz/node/1202>>. ISSN 1212-5075.
18. *Harrod's librarians' glossary : a reference book*. Compiled by Ray Prytherch. 10th edition. Aldershot : Ashgate, c2005. xi, 753 s. ISBN 0-7546-4038-8.
19. HORÁKOVÁ, Ulrika. 1996. Ještě k termínu autority a holdings : k příspěvku "Nová slova nebo špatné překlady?". *Národní knihovna : knihovnická revue*. 1996, roč. 7, č. 4, s. 138. ISSN 0862-7487.
20. IFLA UBCIM Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records. 2007. *Functional Requirements for Authority Data : a conceptual model* [online]. [cit. 2008-09-24]. Dostupné na WWW: <<http://www.ifla.org/VII/d4/FANAR-ConceptualModel-2ndReview.pdf>>.
21. KUBALOVÁ, Hana. 2001. Česká interpretace zápisu jmen korporací ve jmenném a věcném zpracování. *Národní knihovna : knihovnická revue* [online]. 2001, č. 3 [cit. 2008-09-09], s. 211-214. Dostupný z WWW: <<http://full.nkp.cz/nkkrr/NKKR0103/0103211.html>>. ISSN 1214-0678.
22. Library of Congress. 2002. *Library of Congress Authorities : search for name, subject, title and name/title* [online]. Washington : Library of Congress, c2002- , 2005-11-10 [cit. 2006-03-18]. Dostupné na WWW: <<http://authorities.loc.gov/>>.
23. LUFFER, Jan. 2005a. *Metodika tvorby a kontroly jmenných autorit : praktická příručka : verze MARC21 & Aleph* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, 2005- [cit. 2006-03-10]. Dostupné na WWW: <http://WWW.nkp.cz/pages/page.php3?page=fond_autorit_metodika_marc.htm>
24. LUFFER, Jan. 2005b. *Metodika tvorby a kontroly jmenných autorit : praktická příručka : verze UNIMARC* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, 2005- [cit. 2006-03-10]. Dostupné na WWW: <http://www.nkp.cz/pages/page.php3?page=fond_autorit_metodika_unimarc.htm>.
25. MAIXNEROVÁ, Lenka. 2001. Personální autority z oboru lékařství a zdravotnictví. *Lékařská knihovna* [online]. 2001, č. 3 [cit. 2006-03-24]. Dostupné na WWW: <http://WWW.nlk.cz/nlkcz/lekknihovna/lekar_knihovna/2001/c3.01/casopis3_01.htm#_Toc529939329>. ISSN 1211-3255.
26. *MARC 21: formát pro autority*. Praha : Národní knihovna ČR, 2004. [450- s.] ISBN 80-7050-441-2.
27. MAXWELL, Robert L. 2002. *Maxwell's guide to authority work*. Chicago : American Library Association, 2002. vii, 275 s. ISBN 0-8389-0822-5.
28. Metodické centrum pro informační technologie v muzejnictví. 2008. *Národní autority v muzeích a galeriích* [online]. Brno : CITEM, c2005-2008 , Aktualizováno (06.08.2007) [cit. 2008-09-24]. Dostupný z WWW: <http://www.citem.cz/mambo/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=8&Itemid=123>.
29. MIKA, Jiří. 2001. Od databáze REOS ke kooperativní tvorbě personálních autorit. *Národní knihovna : knihovnická revue* [online]. 2001, č. 3 [cit. 2008-09-25], s. 207-208. Dostupný z WWW: <<http://knihovna.nkp.cz/NKKR0103/0103207.html>>. ISSN 1214-0678.
30. Národní knihovna České republiky. 2002a. *AACR 2/UNIMARC : schválené české interpretace ke kapitolám 23 a 24 AACR 2R : únor 2002*. Praha : Národní knihovna ČR, 2002. 27 s.

31. Národní knihovna České republiky. 2002b. *KTD - Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online databáze]. c2002 [cit. 2005-04-24]. Text v češtině a angličtině. Dostupné na WWW: <<http://sigma.nkp.cz:4505/F/>>.
32. Národní knihovna České republiky. 2002c. *Účastníci kooperačního projektu přes Z39.50 server* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, [2002-] [cit. 2005-12-30]. Dostupné na WWW: <<http://vega.nkp.cz/loginy.php>>.
33. Národní knihovna České republiky. 2004. *AUT - Databáze národních autorit NK ČR* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, c2004- [cit. 2006-04-11]. Dostupný z WWW: <<http://sigma.nkp.cz/F/>>.
34. Národní knihovna České republiky. 2007. *Národní autority ČR* [online]. Praha : NK ČR, c2007 [cit. 2007-11-03]. Portál. Dostupný z WWW: <<http://autority.nkp.cz/>>.
35. Národní knihovna České republiky. 2008. *Kooperace : [stránka věnovaná autoritnímu projektu]* [online]. Praha : Národní knihovna ČR, [2007-] , 2007-2008 [cit. 2008-09-10]. Dostupné na WWW: <<http://autority.nkp.cz/kooperace>>.*
36. Národní knihovna. 1997. *AACR2R/UNIMARC : české interpretace : Část II.* [online]. Praha : NK ČR, c1997- , 08.03.04 [cit. 2008-09-28]. Dostupný z WWW: <http://www.nkp.cz/pages/page.php?page=fond_int2.htm>.
37. Nová slova nebo špatné překlady. *Národní knihovna : knihovnická revue*. 1996, roč. 7, č. 2-3, s. 82-83. ISSN 0862-7487.
38. NOVOTNÁ, Eva. 2002. Křesťanské bohemikálne menné autority pre 20. storočie v Centrálnej katolíckej knižnici v Prahe. *Knižnica* [online]. 2002, č. 9 [cit. 2006-02-26]. Dostupné na WWW: <http://www.snk.sk/kniznica/9_2002/knizz_2.html>. ISSN 1335-7026.
39. Osud programu VISK mají v rukou poslanci. 2001. *Ikaros* [online]. 2001, roč. 5, č. 11 [cit. 25. 03. 2006]. Dostupné na WWW: <<http://www.ikaros.cz/node/868>>. ISSN 1212-5075.
40. PARER, Dagmar. 1998; FOX, Michael; CUNNINGHAM, Adrian. *The Internal Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families (ICA) and the Essential Data Elements for Internationally Shared Resource Authority Records (IFLA): a comparison and report* [online]. Interantional Council on Archives Comitee on Descriptive Standards (ICA/CDS), 1998 [cit. 2006-03-15]. Dostupné z WWW: <<http://www.icacds.org.uk/eng/ifla.pdf>>.
41. RICHTER, Vít. 1999. Strategie knihoven 1999-2003. In *Knihovny současnosti 99* : sborník ze 7. konference, konané ve dnech 14.-16. září 1999 v Seči u Chrudimi. Brno : Sdružení knihoven ČR, 1999. s. 29-72. ISBN 80-86249-04-2.
42. RICHTER, Vít. 2000. Veřejné informační služby knihoven. In Ministerstvo kultury ČR. *Knihovny současnosti 2000*. Brno : Sdružení knihoven ČR, 2000. s. 16-50. ISBN 80-86249-09-3.
43. ŘÍMANOVÁ, Radka. 2005; BARTL, Zdeněk. Soubory autorit a internet. In *Automatizace knihovnických procesů - 10.* : sborník z 10. ročníku semináře pořádaného ve dnech 3.-4. května 2005 v Liberci [online]. Praha : ČVUT - Výpočetní a informační centrum, 2005. Dostupný na WWW: <<http://www.akvs.cz/akp-2005/13-rimanova.pdf>>. ISBN 80-01-03228-0.
44. ŘÍMANOVÁ, Radka. 2006. *Kooperativní systém zpracování autoritních záznamů : diplomová práce*. Praha, 2006, 145 s.
45. SAPON-WHITE, Richard. 2007. Krize v katalogizaci. *Ikaros* [online]. 2007, roč. 11, č. 4 [cit. 2008-09-25]. Dostupný na World Wide Web: <<http://www.ikaros.cz/node/4046>>. URN-NBN:cz-ik4046. ISSN 1212-5075.
46. STOKLASOVÁ, Bohdana. 1999. Vývoj katalogizačních pravidel v České republice ve 20. století aneb marné vzdorování zahraničním vlivům . *Národní knihovna : knihovnická revue* [online]. 1999, č. 2 [cit. 2006-03-02]. Dostupné na WWW: <<http://full.nkp.cz/nkk/Nkk9902/9902055.html>>. ISSN 1214-0678.
47. SVĚTLÍKOVÁ, Svojmila. 2006. *Metodika tvorby a kontroly jmenných autorit ve formátu MARC 21 : korporace*. Praha : NK ČR, 2006. 28 s. Standardizace; sv. 29. ISSN 1211-7366. Dostupný na World Wide Web: <<http://autority.nkp.cz/jmenne-autorit/metodicke-materialy/metodika-tvorby-autoritnich-korporaci-marc-21/>>.

48. Úřad pro ochranu osobních údajů. 2000. *Veřejný registr zpracování osobních údajů* [online]. Praha : Úřad pro ochranu osobních údajů, c2000-2007 , 02.11.2007 14:37:02 [cit. 2007-11-01]. Dostupný z WWW: <<http://www.uoou.cz/>>.
49. VACOVÁ, Marie. 1997. Čapek, K. či Čapek, Karel aneb Národní autority. *Národní knihovna : knihovnická revue*. 1997, roč. 8, č. 1, s. 20-21. ISSN 1214-0678.
50. *Závěrečná zpráva grantu 348/1999/A-INF/UVT : Využití souborů národních autorit v katalozích knihoven univerzitního prostředí* [online]. Praha : Univerzita Karlova, [1999] [cit. 2006-03-20]. Dostupné na WWW: <http://www1.cuni.cz/cuni/ruk/gauk/zz1999/348_99-c.htm>.
51. ZILLHARDT, Sonia. 1998; BOURDON, Françoise. *Author project : final report : report for publication*. Paris : Bibliotheque nationale de France, 1998.38 s.